

Unit

Vår saksbehandler/tlf.
Jon Øygarden Flæten

Vår ref.

Oslo,
15.03.2020

Deres ref.

Innspill til Units rapport om lisenser og rettigheter

I lys av rapporten "Rettighets- og lisensspørsmål ved åpen publisering" skrevet av Torger Kielland har Unit bedt om innspill til hvordan aktører og myndigheter bør arbeide videre for å nå målene om åpen tilgang.

Forskingsrådet ønsker å kommentere noen elementer i rapporten, samt gi innspill til hva vi mener er viktig for aktører og myndigheter for å nå målene om åpen tilgang. Vi gjør oppmerksom på at Forskningsrådet har deltatt i arbeidet med å bestille rapporten og gitt innspill på utformingen av oppdraget.

Rapporten gir en grundig gjennomgang av åpne lisenser og spørsmål knyttet til rettigheter til publikasjoner og dermed muligheten til å tilgjengeliggjøre artikler i åpne arkiv. Begge deler er sentralt for gjennomføring av Plan S og de nasjonale retningslinjene for åpen tilgang til publikasjoner.

1. Åpen tilgang, akademisk frihet og valg av publiseringskanal

Rapporten slår fast at det rettslig sett ikke er noe hinder for at forskningsinstitusjonen inngår avtale med Forskningsrådet som innebærer forpliktelse om åpen tilgang (jf. Plan S-kravene). Kielland mener at et krav om åpen publisering i utgangspunktet griper inn i den individuelle akademiske friheten og forskerens rett til å velge hvor forskningen skal publiseres, men at krav i avtaler om enkeltprosjekter ikke griper inn i kjernen av denne friheten, fordi slike avtaler inngås frivillig og er avgrenset i tid og omfang. Vi merker oss at Aune-utvalget i NOU 2020:3 *Ny lov om universiteter og høyskoler*, har gjort andre vurderinger i spørsmålet om akademisk frihet og åpen tilgang. Utvalget legger til grunn at det er i tråd med vitenskapens normer og etikk å gjøre forskningen tilgjengelig for alle, og at institusjoner og forskere har et klart ansvar for dette. Utvalgets vurdering er at kravene i Plan S er fullt forenlige med akademisk frihet og den enkelte forskers rett til å velge publiseringskanal, og utvalget slår fast at institusjonene kan pålegge forskere å publisere åpent, og et eventuelt pålegg for ansatte om åpen publisering bør reguleres ved den enkelte institusjon (15.3.5). Vi mener at vurderingene som er gjort av Aune-utvalget gir gode

avklaringer når det gjelder krav om åpen tilgang i forhold til akademisk frihet, og institusjonenes mulighet til å pålegge ansatte å gjøre resultatene åpent tilgjengelig.

Aune-utvalget viser til at det vil være få begrensninger i forskeres mulighet til å publisere åpent, blant annet gjennom muligheten til frikjøp av enkeltartikler (såkalt hybrid). En klar anbefaling fra Forskningsrådet og cOAlition S til institusjonene er imidlertid å ikke betale for hybrid-avgifter for enkeltartikler, og heller gjøre artikler tilgjengelig gjennom åpne arkiv dersom det publiseres i abonnementstidsskrift, og i tillegg fortsette å inngå overgangsavtaler som svarer til institusjonenes og nasjonale målsetninger. Vi mener utstrakt bruk av hybrid-OA kan bidra til å forlenge overgangsperioden og er dårlig bruk av offentlige forskningsmidler. Forskningsrådet vil gjennom kontrakter med institusjonene sikre at forskere beholder rettighetene til publikasjonen, og at disse ikke overføres til et forlag. Dermed vil institusjonene kunne tilgjengeliggjøre artikler fra prosjekter finansiert av Forskningsrådet i åpne arkiv, i tråd med kravene i Plan S.

2. Åpne lisenser

En stor del av Kiellands rapport omhandler åpne lisenser, og vurderinger av de ulike Creative Commons-lisensene (CC). cOAlition S og Forskningsrådet vil stille krav om at det skal benyttes åpne lisenser, og anbefaler CC BY-lisensen (eventuelt CC BY-SA eller CC0), men vil også åpne for bruk av CC BY-ND der hvor dette er begrunnet. cOAlition S har vært tydelige på at en begrensning på gjenbruk i av publikasjoner kommersielle sammenhenger (NC) ikke er ønskelig eller hensiktsmessig.

Kielland slår fast at selv den mest åpne CC BY-lisensen er i tråd med norsk opphavsrett. Mandatet for rapporten ba særskilt om en vurdering av bruk av CC BY-NC lisensen, som begrenser gjenbruk i kommersiell sammenheng. Kielland slår fast at en lisens som begrenser kommersiell gjenbruk ikke er hensiktsmessig for akademiske artikler. Dette er viktige avklaring, som flere har etterlyst.

Et vilkår som diskuteres inngående er retten til bearbeidelse som følger av den mest åpne lisensen (CC BY), som blant annet gir mulighet til bearbeidelse av en publikasjon. Kielland mener at det kan stilles spørsmål ved om en slik lisens griper inn i forskerens akademiske rettigheter, og om et pålegg om en slik lisens kan håndheves overfor ansatte, med henvisning til at denne lisensen gir vid overdragelse av retten til bearbeidelse og at dette er dårlig begrunnet (s. 57). Selv om det ikke konkluderes på dette punktet, tilsier vurderingene at forfatteren mener at et lisensvilkår om ingen bearbeidelse (ND) bør være standard når det stilles krav om åpen tilgang.

Her savner vi en avveining av dette lisensvilkåret og forskerens akademiske rettigheter mot forpliktelsen til å gjøre publikasjonene tilgjengelig for bruk, både i lys av de forskningspolitiske målene for åpen tilgang (jf. mandatet for rapporten gjengitt s. 6), og i lys av behovene for fagutvikling gjennom å bruke publikasjoner på nye måter i ulike fag. Vi savner også en vurdering av de praktiske konsekvensene av ND-begrensningen for forskere og hvordan dette kan hemme kunnskapsutviklingen.

Behovet for å gjøre bearbeidelser utover sitatretten vil være viktig i akademisk publisering fremover, og vi mener at lisenser som stenger av for bearbeidelse bør være unntaket heller enn regelen. Den situasjonen verdenssamfunnet og det globale forskningssystemet nå står i som følge av utbruddet av COVID-19, viser med all tydelighet behovet for rask og bred tilgang til forskningsresultater, inkludert maskinlesbare formater og åpne lisenser som muliggjør tekst- og datautvinning fra publiserte artikler. Artikler er i seg selv forskningsdata som danner grunnlag for sekundære analyser, og det er viktig at det legges til rette for slik sekundærbruk. Ved tekst- og datautvinning kan en lisens som begrenser bearbeidelse (ND) innebære at datasett som ligger til grunn for analysen ikke vil kunne tilgjengeliggjøres uten forfatterens samtykke. En ND-lisens kan derfor i praksis stenge av for en del sekundærbruk som er ønskelig, og dette vilkåret bør dermed avveies mot den etiske forpliktelsen til å gjøre grunnlaget for

forskningen tilgjengelig. Vi mener at denne tematikken er underbelyst i rapporten, og at konklusjonene i for stor grad er preget av et tradisjonelt syn på akademiske publikasjoner, hvor publikasjoner og data sees atskilt, og at konsekvensene av et ND-lisensvilkår for ulike fagfelt og ulike publiseringspraksiser i liten grad er diskutert. Denne diskusjonen har også en praktisk dimensjon, siden CC BY-ND-lisensen i dag er svært lite brukt internasjonalt og vanligvis ikke tilbys som enkeltstående lisens av utgivere. Det vil derfor være praktisk vanskelig for forskere og institusjoner å håndtere et krav om åpen tilgang hvor en slik lisens er standard.

CC BY-lisensen er godt etablert og svært mye brukt internasjonalt som standard lisens for åpen publisering. Forskernes ideelle rettigheter er beskyttet gjennom åndsverksloven og internasjonalt gjennom Bern-konvensjonen, og CC BY er forenlig med norsk opphavsrett, slik rapporten slår fast. I tillegg er forskere beskyttet mot uønskede former for gjenbruk gjennom sterke akademiske normer. Innenfor Plan S-kravene kan forskere som ønsker å reservere seg mot bearbeidelser, benytte ND-lisensen dersom dette er begrunnet. En slik begrunnelse vil typisk være at vitenskapelige publikasjoner innenfor noen fag ansees å ha en kulturell egenverdi. Vi mener dette samlet sett er en god og balansert tilnærming til lisensspørsmålet som tar hensyn til og anerkjenner behov i ulike fagtradisjoner.

3. Videre arbeid for å nå målene om åpen tilgang

En god håndtering av rettighets- og lisensspørsmål ved institusjonene er viktig for å sikre at forskningsresultater, både publikasjoner og data, blir reelle fellesgoder som forskningssystemet og samfunnet kan utnytte mest mulig effektivt. Forskningsrådet vil fortsette dialogen om implementering av Plan S-kravene med institusjonene, blant annet gjennom deres interesseorganisasjoner UHR og FFA, og holde institusjonene oppdatert om arbeidet vi deltar i internasjonalt i cOAlition S. I god tid før 2021, når Plan S trer i kraft, vil vi legge frem reviderte kontraktsvilkår og diskutere hvordan institusjonene vil følge opp disse vilkårene overfor sine forskere, særlig når det gjelder å beholde rettigheter til publikasjonene slik at disse ikke overføres til forlagene. Vi vil også være i dialog med Unit og institusjonene om hvordan løsningene for åpne arkiv er tilpasset kravene i Plan S. Når det gjelder publiseringskostnader, vil vi ha dialog med institusjonene om beregninger av kostnader ved åpen publisering i fastsettelsen av overheadsatser, slik at vi kan bidra til å dekke publiseringskostnader på en effektiv måte.

Med vennlig hilsen
Norges forskningsråd

John-Arne Røttingen
Administrerende direktør

Jon Øygarden Flæten
Seniorrådgiver
Avdeling for universitets- og høyskolepolitikk